

FEDELES TAMÁS

„Bosniae [...] rex [...] apostolorum
limina visit”¹

Újlaki Miklós 1475-ös római zarándoklata

A középkori ember személyes vallásosságának vizsgálata fontos részterülete a hazai egyház-, művelődés- és társadalomtörténeti kutatásoknak. Különösen a világiak hitéletére vonatkozó további vizsgálódások árnyalhatják jelentős mértékben eddigi ismereteinket.² Többek között az egyes főurak, nemesek, polgárok személyes devócióját bemutató tanulmányok nyújthatnak megfelelő kiindulópontot a középkor laikus vallásosságának jövőbeni komplex elemzéséhez.³ E területhez szeretnék adalékokkal szolgálni jelen tanulmánnyal, melyben a 15. század egyik legismertebb bárójának, az 1471-től a boszniai királyi címet viselő, Újlaki Miklósnak⁴ az 1475-ös Szentév alkalmával Rómába tett zarándoklatát kívánom bemutatni.

-
- 1 *Florio Banfi*: Romei ungheresi del giubileo del 1475. (Niccolò Ujlaki re de Bosnia in un affresco nell' Opsedale di Santo Spirito dell' Urbe). *Corvina* 4(1941) 509. (E munkára Csukovits Enikő hívta fel a figyelmem, melyet ezúton is köszönök.) – A tanulmány a Bolyai János kutatási ösztöndíj (BO/00 057/08/2. sz.) támogatásával készült.
- 2 Néhány fontosabb munka, a teljesség igényét nélkülözve: *Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagelló-korban. Bp. 1940.; *Marie-Madeleine de Cevins*: Az egyház a késő középkori magyar városokban. Bp. 2003.; *Erdélyi Gabriella*: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Bp. 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 38.); *Marie-Madeleine de Cevins–László Koszta*: Noblesse et ordres religieux en Hongrie sous les rois angevins (v. 1323–1382). In: *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Age. Actes du colloque international organisé par l'Université d'Angers (Angers–Saumur, 3–6 juin 1998)*. Dir. Noël Coulet–Jean-Michel Matz. Rome, 2000. (Collection de l'École Française de Rome 275.) 585–606.; *Kubinyi András*: Vallásos társulatok a késő középkori magyarországi városokban. In: *Úő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp. 1999. (METEM könyvek 22.) 341–352.; *Majorossy Judit*: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. In: *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Szerk. Csukovits Enikő–Lengyel Tünde. Bp. 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17.) 269–274.
- 3 Két példaértékű feldolgozás a témakörből: *Szovák Kornél*: Meritorum apud Dominum fructus cumulatorum. (Megjegyzések a 14. század főúri vallásosságához.) In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998. 79–87.; *F. Romhányi Beatrix*: „Meretur vestre devocionis affectus...” Egy vallásos középkori budai polgár – Söptei Péter kancelláriai jegyző. In: „Es tu scholaris”. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Szerk. F. Romhányi Beatrix–Gryneus András–Magyar Károly–Végh András. Bp. 2004. (Monumenta Historica Budapestinensia XIII.) 37–44.
- 4 Újlaki pályafutására ld. *András Kubinyi*: Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae* 4(1958) 373–384.; *Úő*: A kaposújvári

Zarándoklat és családi hagyomány

A középkor hitéletének fontos részét képezte a közeli és távolabbi kegyhelyek felkeresése.⁵ Három város valamennyi zarándokhely közül kiemelkedett (*peregrinationes maiores*): Jeruzsálem, Jézus földi működésének utolsó állomása; Róma, az apostolfejedelmek sírjával; Santiago de Compostela, idősebb Jakab apostol relikviáival. Jóllehet az Örök Városba már a kora középkortól kezdve érkeztek peregrinusok,⁶ a római zarándoklatok fénykora az 1300-as esztendővel vette kezdetét. VIII. Bonifác pápa (1294–1303) az *Antiquorum habet fidem* kezdetű bullájában a római fő bazilikákat felkeresőknek – amennyiben kegyelmi állapotban voltak – teljes búcsút engedélyezett.⁷ A pápa szándéka szerint 100 évente került volna sor a jubileumi évekre, azonban ez a periódus túl hosszúnak számított, így először 50 (1343), majd 33 (1389), végül 25 évre (1470) csökkentették a szentévek között eltelt időszakot.⁸ A középkori magyar zarándokokra vonatkozó adatok is Róma népszerűségét mutatják, ugyanis közülük legtöbben Szent Péter és Szent Pál sírját keresték fel.⁹ A zarándokok számára alapította Szent István a római zarándokházat,¹⁰ s ugyancsak a nagyszámú magyar peregrinus igényei miatt a Szent Péter bazilika 11 gyóntatójának egyike magyar klerikus volt.¹¹

---

uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához). In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 4. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1973. 3–44.; *Uő*: Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts. In: Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa. Hrsg. von Hans Patze–Werner Paravicini. Sigmaringen, 1991. (Vorträge und Forschungen 36.) 439–441.

5 A középkori zarándoklatokról megjelent könyvtárnyi irodalomból csak néhányat idézek: *Csukovits Enikő*: Középkori magyar zarándokok. Bp. 2003. (História könyvtár. Monográfiák 20.); *Norman Foster*: Auf den Spuren der Pilger. Die großen Wallfahrten im Mittelalter. Augsburg, 1990.; *Klaus Herbers*: Stadt und Pilger. In: Stadt und Kirche. Hrsg. Franz-Heinz Hye. Linz, 1995. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas XIII.) 199–238.; *Norbert Ohler*: Pilgerstab und Jakobmuschel. Wallfahren in Mittelalter und Neuzeit. Düsseldorf–Zürich, 2000.; *Pierre André Sigal*: Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok. Bp. 1989.; Wallfahrt kennt keine Grenzen. Themen zu einer Ausstellung des Bayerischen Nationalmuseums und des Adalbert Stifter Vereins. München–Zürich, 1984.

6 *K. Herbers*: i. m. 203–210.

7 A bulla kiadását ld. *Heinrich Denzinger–Peter Hünermann*: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Bp. 2004. (Szent István kézikönyvek 9.). A búcsúkra ld. *Sümei József*: Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez Magyarországon. In: Hermann Egyed emlékkönyv. Szerk. Sümei József–Zombori István. Bp. 1998. (METEM könyvek 20.) 101–153.

8 *Andrea Vittorelli*: Historia de’ Giubilei Pontificii celebrati nei tempi di Bonifacio VIII. Clemente VI. Urbano VI. Bonifacio IX. Martino V. Nicola V. Sisti IV. Alessandro VI. Clemente VII. Giulio III. Gregorio XIII. Clemente VIII. Roma, 1626. 312.

9 *Csukovits E.*: i. m. 27–31., ld. még: *Kubinyi András*: Magyarok a késő középkori Rómában. In: Történelmi tanulmányok. Miskolc, 1999. (Studia Miskolciensia 3.) 83–91.

10 *Fraknoi Vilmos*: A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház. Különlenyomat a „Katolikus Szemle” VII. kötetéből. Bp. 1893.

11 *Monay Ferenc*: Római magyar gyóntatók. Róma, 1956. 35–37.

A középkori búcsújárások háttérében különböző személyes és közösségi motívumok húzódtak meg, s mi több, a vallásos tartalom mellett számos profán elemet – mint például a kíváncsiságot és a kalandvágyat – is felfedezhetünk.¹² Újlaki esetében a vallásos meggyőződés mellett – azt erősítve – a családi hagyomány is jelentős szerepet játszhatott.¹³

A Nagy Lajos regnálása alatt jelentős karriert befutó Kont Miklós nádor,¹⁴ az Újlaki család későbbi hatalmának megalapozója, kormányzati feladatai mellett több kegyes alapítványt is tett.¹⁵ Hitbéli elkötelezettségét igazolja az 1349-ben benyújtott folyamodványa, melyben VI. Kelemen pápától (1342–1352) szentföldi zarándoklatra kér engedélyt. A kérvény szerint 12 fős kísérettel szeretne volna felkeresni mindenekelőtt a jeruzsálemi szent sírt (*sacrosanctum sepulcrum*).¹⁶ A tervezett utazásra azonban nem került sor, tekintettel az ország korabeli expanzív külpolitikájára, melyben fontos feladatok hárultak rá. Ugyanis az uralkodó mindkét nápolyi hadjáratában részt vett, s így 1347 és 1350 közt többnyire Dél-Itáliában tartózkodott.¹⁷ 1347-ben az Itáliába nyomuló előhad egyik vezére volt, 1350-ben pedig a királyi főszereg vezetését bízta rá az

12 Az indítékokra ld. pl. *Bernhard Kötting*: Peregrinatio religiosa. Regensburg–Münster, 1950. 287–342.; *Ludwig Schmugge*: Kollektive und individuelle Motivstrukturen im mittelalterlichen Pilgerwesen. In: *Migration in der Feudalgesellschaft*. Hrsg. Gerhard Jaritz–Albert Müller. Frankfurt/M.–New York, 1988. 263–289.

13 A családi tradícióra további példák: *Csukovits E.*: i. m. 156.

14 A királyi aula vitéze, több alkalommal király követ, számos megye ispánja, királyi pohárnokmester (1345–1351), erdélyi vajda (1351–1356), majd pályafutása csúcspontján nádor (1356–1367). *Engel Pál*: Kont Miklós. In: *Korai magyar történeti lexikon*. (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc. Bp. 1994. 368.; *Uő*: Magyarország világi archontológiája (1301–1457). In: *Magyar középkori adattár*. Bp. 2001. PC–CD ROM (Arcanum Digitéka); *Reiszig Ede*: Az Újlaki-család. Turul 57(1943) 4–6.; *Moritz Wertner*: Nikolaus von Ilok (Újlak) „König” von Bosnien und seine Familie. Vjesnik 8(1906) 253–254.

15 Ő alapította a csatkaai pálos kolostort, a galgóczi Szentlélek ispotályt, valamint visegrádi palotájában kápolnát létesített, ld. *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp. 2000. 19.; *Somogyi Zoltán*: A középkori Magyarország szegényügye. Bp. 1941. 94.; *Judit Majorossy–Katalin Szende*: Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: *Europäischen Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. von Martin Scheutz–Andrea Sommerlechner–Herwig Weig–Alfred Stefan Weiß. Wien–München, 2008. 416–417.; *M. Wertner*: i. m. 254.

16 1349. márc. 22.: *Bossányi Árpád*: Regesta Supplicationum. (A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású adatai) 1342–1394. I–II. Bp. 1916–1918., I. N° 408.

17 1349 őszén kelt királyi birtokadományban: „Nicolai, alias strenui militis aulae eiusdem Ludovici regis pro fidelibus dicti Nicolai servitiis, ac signanter, quod mortem domini Andree Ierosolymitani ac Siciliae regis vindicaverit, et Ioannam viricidam, consortem olim eiusdem Andree, cum marito suo Ludovico transmare profugos interceperit, et Ludovico regi supplicio plectendam tradiderit, regnumque Siciliae tum caedibus complicum”. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Cura et studio Georgii Fejér. I–XI. Budae, 1829–1844., XI/1. N° 361. Későbbi átiratban: *Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof und Staatsarchiv, Erdődy Archiv, Bücher Bd. 7. (Lad. 8. fasc. 2. N° 1.)*.

uralkodó.¹⁸ Noha közvetlen adatokkal nem tudjuk alátámasztani, azonban egészen bizonyosnak látszik, hogy ő is részt vett az uralkodó kíséretében Lajos két itáliai zarándoklatán. A második nápolyi hadjárata során, 1350 májusában, először Bariban kereste fel a Szent Miklós bazilikát a király, melyet gazdag adományokban részesített. A király kíséretéhez tartozó vitézek¹⁹ közt lehetett bizonyosan a hadjáratban kulcsszerepet betöltő Miklós is. Nagy Lajos az 1350-ben második alkalommal meghirdetett szentév alkalmával Rómába is elzarándokolt, mintegy az itáliai hadjáratok lezárásaképpen.²⁰ Jóllehet ez esetben sem rendelkezünk közvetlen adatokkal a kíséret tagjait illetően, mégis kevéssé valószínű, hogy Kont Miklós, a király egyik kedvelt embere, seregének fővezére ne vett volna részt a jubileumi zarándoklaton.

Nem kétséges, hogy Újlaki Miklós számára dédapja – akit ugyan személyesen nem ismert²¹ – minden szempontból példaképül szolgált, így tervezett római peregrinációjában, személyes devócióján túl, minden bizonnyal szerepet játszott az Újlaki család őseinek példája. Éppen száz esztendővel Kont Miklós kérvényét követően ugyanis menlevelet (*salvus conductus*) kapott V. Miklós pápától (1447–1455), hogy kíséretével az apostolok küszöbéhez, az Örök Város más templomaihoz, valamint Itália egyéb kegyhelyeihez zarándokolhasson.²² Talán joggal következtethetünk arra, hogy az 1450-es jubileumi esztendőben kívánt Rómába utazni, bár az engedély dátuma alapján az sem zárható ki, hogy 1449 Péter Pál napját kívánta a kegyhelyen tölteni. Mindenesetre a rendelkezésre álló adatokból úgy tűnik, hogy Miklós vajda peregrinációjára egyik esztendőben sem került sor. 1449-ből egyáltalán nincsenek a kérdésre vonatkozó információink, míg a későbbi évek *supplicatio*iból egyértelmű, hogy 1450-ben sem jutott el az apostolfejedelmek nyughelyéhez. 1450 áprilisából ismerünk egy pápai bullát, melyben a Szentatya a főpapok és a bárók – utóbbiak közül csak Hunyadi János kormányzó van megnevezve – kérésére engedélyezi, hogy azok is elnyerhessék a jubileumi év kegyelmeit, akik a török háborúk miatt nem tudnak Rómába zarándokolni, de bűneiket meggyónva felkeresik a váradi székesegyházat vagy a fehérvári bazilikát.²³ 1451 márciusából Újlaki

18 Reiszig E.: i. m. 5.; Kristó Gyula: Anjou-kor. In: Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. (Osiris tankönyvek) 81.; Pór Antal: Nagy Lajos. (Magyar történelmi életrajzok). In: Arcanum DVD Könyvtár III.

19 Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. Bp. 1990. 69.

20 Csukovits E.: i. m. 71–72.

21 Az Újlakiak leszármazására ld. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár i. m. Újlaki 1–2. tábla.

22 1449. ápr. 24.: „pro nonnullis suis negotiis et causa devotionis ac peregrinationis disponat visitare limina beatorum Petri et Pauli apostolorum, ceterasque ecclesias de Urbe ac sedem apostolicam, et alia certa loca Italie”. *Augustinus Theiner*: Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia. I–II. Romae, 1859–1860., II. N° 414. Regesztája: Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. I–II. Bp. 1931–1938. (Olaszországi magyar oklevéltár I–II.), II. N° 1066. Ez utóbbi alapján idézi: Csukovits E.: i. m. 51. (171. jegyzet.).

23 Lukcsics P.: i. m. II. N° 1104.

több kérvénye ismert, melyek közül az elsőben teljes búcsút kért maga és családja számára, „mintha a város [ti. Róma F. T.] templomait látogatták volna a jubileumi időszakban”.²⁴ Valószínűleg erre nem lett volna szükség, ha egy esztendővel korábban részt tudott volna venni a római peregrináción.

A források

Újlaki 1475-ös római utazásával kapcsolatban szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis több vonatkozó forráscsoport is rendelkezésünkre áll. Elsőként a bosnyák király, valamint a kíséretében lévő familiárisai által benyújtott folyamodványokat említem, melyeket a Vatikáni Titkos Levéltár *Registra supplicationum* kötetei tartalmaznak.²⁵ Személyes kérvényei – amellet, hogy római tartózkodásának tényét igazolják – számos elemmel bővítik vallásosságára vonatkozó eddigi ismereteinket. Ugyancsak a jogi írásbeliség termékei közé tartozik IV. Sixtus pápa (1471–1484) e zarándoklathoz kapcsolódó több bullája,²⁶ valamint Újlaki egy hazatérését követően kiállított adománylevele.²⁷ A narratív források közül a kortárs (és egyben szemtanú), Ugo Caleffini ferrarai jegyző által összeállított városi krónika alapvető információkat tartalmaz, melyek különösen az útvonalak rekonstruálása terén nélkülözhetetlenek.²⁸ Végül két Újlakiról készült kortárs ábrázolást kell megemlítenem, melyek közül a firenzei Annunziata templomban lévő az idők folyamán elpusztult,²⁹ míg a római Szentlélek ispotály falfreskója ma is látható.³⁰

Nem hagyhatjuk említés nélkül az egyik legértékesebb vonatkozó késő középkori forrást sem, jelesül a római Szentlélek-társulat anyakönyvét, mely közel 4000 magyar személy nevét tartalmazza.³¹ Hiába keressük azonban az 1475-ös

24 „supplicat pro remissione plenaria sibi et Margaretae uxori suae ac Nicolao et Katarinae pueris suis concedenda »ac si visitassent ecclesias urbis tempore iubilaei [...]«”. *Lukcsics P.*: i. m. II. N° 1250.

25 Archivum Secretum Vaticanum, Dataria Apostolica, Registra supplicationum (= ASV Reg. Suppl.) vol. 710., 716., 718–719., 721. – E helyütt is megköszönöm Csukovits Enikő lekötélező szívessegét, hogy római anyaggyűjtése vonatkozó részzeit rendelkezésemre bocsátotta.

26 *A. Theiner*: i. m. II. N° 632.; *Monumenta Romana Episcopatus Vespremiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV.* (= MREV) Bp. 1896–1907., III. N° 375–376.

27 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (= MOL DL) 100 848.

28 A város történetét 1471 és 1494 között megörökítő munka vonatkozó részzeit ld. *F. Banfi*: i. m. 504–505.

29 *Florio Banfi*: *Ricordi ungheresi in Italia*. Roma, 1942. 66–67. (A kötet magyar változatát ld. *Uő*: *Itáliai magyar emlékek*. Kieg. és a javításokat szerk. Sárközy Péter. Bp. 2007. 143.)

30 *F. Banfi*: *Romei ungheresi i. m. 507.*; *Uő*: *Ricordi ungheresi i. m. 150–151.*; *Ulrike Ritzerfeld*: *Pietas – Caritas – Societas. Bildprogramme karitativer Einrichtungen des Spätmittelalters in Italien*. Bonn, 2007. (Doktori értekezés a bonni Friedrich-Wilhelm egyetemen; elektronikus publikációként ld. http://hss.ulb.uni-bonn.de/diss_online/phil_fak/2007/ritzerfeld_ulrike/ritzerfeld.htm [letöltve: 2008. szept. 12.]) 2. 287. [1696. jegyzet.] és a 151. ábra.)

31 Az anyakönyv kiadását ld. *Liber Confraternitatis Sancti Spiritu de Urbe*. Bp. 2000. (*Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia I/5.*) III–XXVIII., 1–168. A magyar vonatko-

esztendőben belépett tagok nevei között Újlakiét vagy a kíséretéhez tartozókét. A jubileumi esztendőben mindössze két magyar lépett a konfraternitás tagjai sorába, azonban egyikük sem hozható kapcsolatba a boszniai király római utazásával.³² Ennek magyarázatáért arra a körülményre kell utalnunk, hogy a 13. században alapított társulat népszerűsége csak IV. Sixtus 1477. évi reformját követően kezdett növekedni.³³

Az 1475-ös jubileumi év

IV. Sixtus pápa 1472 márciusában erősítette meg II. Pál (1464–1471) előírását, miszerint a jövőben minden 25. esztendőben jubileumot ünnepelnek Rómában.³⁴ A következő esztendő augusztusában, Tivoliban hirdette meg a Szentévet a *Quemadmodum operosi* bullával, mely 1474 karácsonyával (*a Vigilia Nativitatis*) vette kezdetét.³⁵ Az ünnepi eseménysorozat fényét emelendő, már korábban megkezdődött a város úthálózatának, egyházi és világi épületeinek felújítása. A Szentatya ugyancsak felhívta az itáliai államok figyelmét, hogy a – várhatóan jelentős számban érkező – peregrinusok kényelme és biztonsága érdekében gondoskodjanak megfelelő számú szálláshelyről, az utak javításáról, ügyeljenek a közbiztonságra, továbbá ne terheljék vámokkal és egyéb költségekkel a jámbor utazókat.³⁶ Az előzetes várakozásokkal ellentétben az év első hónapjaiban meglehetősen kevesen érkeztek, s csak húsvét ünnepétől lendült fel a zarándokforgalom. Egy helyszínen tartózkodó követ beszámolója alapján Krisztus mennybemenetele ünnepén (május 4.) 200 ezer peregrinus volt a városban. A becslés talán túlzó, azt azonban más források is megerősítik, hogy nagy tömeg érkezett a Tevere-parti városba.³⁷ A zarándokok közt több uralkodót is találunk, amint er-

zású adatok elemzését ld. *Csukovits Enikő*: A római Szentlélek-társulat magyar tagjai. Századok 134(2000) 211–244.

32 Bálint (sáros)pataki plébános és Gergely főesperes, győri és pécsi kanonok. Ld. Liber Confraternitatis i. m. 3. – Itt jegyzem meg, hogy Mátyás király szentszéki követei – Vetési Albert veszprémi püspök, Laki Thuz János szlavón bán és Vetési László pápai kamarás – sem léptek be a társulatba. A követségre ld. *Fraknói Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. II. Bp. 1902. 146–147.; *F. Banfi*: Rómei ungheresi i. m. 64–67.

33 Liber Confraternitatis i. m. XVIII–XIX.

34 *Ludwig von Pastor*: Geschichte der Päpste. II. Freiburg i. Br., 1889. 253.

35 *A. Vittorelli*: i. m. 113. – Természetesen az adventtel kezdődő egyházi évhez igazodott, vö. *Várnagy Antal*: Liturgika. Abaliget, 1993. 362.

36 *L. Pastor*: i. m. 253., 453–456.

37 I. m. 458–459.; *Bernhard Schimmelpfennig*: Die Stadt der Apostelfürsten. Die großen Pilgerziele: Rom. In: *Klaus Herbers–Norbert Ohler–Bernhard Schimmelpfennig–Bernhard Schneider–Peter Thorau*: Pilgerwege im Mittelalter. Darmstadt, 2005. (Damals – Sonderband) 71. – Néhány további adat a zarándokok számát illetően: Aachenbe állítólag 142 ezer peregrinus érkezett 1496-ban (*Richard Schuller*: Pilgerfahrten im Mittelalter aus Ungarn und dem Siebenbürger Sachsenlande nach berühmten Gnadenorten. In: Festschrift für Bischof DDR Friedrich Teutsch. Hermannstadt, 1931. 310.); Santiago Compostelába – a hétévente tartott szentévekben – csak Angliából mintegy 17–20 ezer fő érkezett (*Klaus Herbers*: Jakobsweg. Geschichte und Kultur

ről a különböző krónikák is tudósítanak, s akiket – Újlakihoz hasonlóan – a Szentlélek ispotály egy-egy freskóján is megörökítettek. Így többek közt pápai audiencián vett részt Ferdinánd nápolyi király (Mátyás király leendő apósa), Keresztély dán király, Sarolta ciprusi királynő, Alfonz kalábriai herceg.³⁸

Az útvonalak

A bosnyák király zarándoklatának tárgyalását az útvonalak rekonstruálásával kell kezdenünk. Ennek során az említett ferrarai krónika lesz segítségünkre, ugyanis a Rómába igyekvő zarándokcsoport útjának néhány itáliai állomását feljegyezte Caleffini. E szerint az oda és a haza vezető út során Ferrarában egyaránt eltöltöttek néhány napot peregrinusaink.³⁹ Tudjuk, hogy Ferrarából Ravenna felé indultak el,⁴⁰ így minden bizonnyal a tengerpart mentén déli irányba futó utat vették igénybe. Ebből pedig egyértelműen arra következtethetünk, hogy Miklós király a loretoi kegyhelyet is felkereste. Ezt látszik megerősíteni a fentebb említett 1449. évi folyamodványa is, miszerint több itáliai kegyhelyet is meg kíván látogatni. A loretoi *Casa Santa* pedig éppen a 15. század második felétől vált mindinkább népszerűvé a magyar zarándokok körében, sőt – amint azt jelen példa is igazolja – sok esetben összekapcsolták a római búcsújárással.⁴¹ Ezek alapján tehát a Ferrara–Ravenna–Rimini–Pesaro–Fano–Senigallia–Ancona útvonalon jutottak el Loretóba. A kegyhelyről továbbindulva Recanati következett még a tengerparton, ezt követően délnyugat felé vették az irányt, majd Maceratán és Tolentinón át jutottak el a Római Appenninekhez. Az átkelést követően végül Spoleto, Terni és Narni érintésével jutottak el Szent Péter városába.⁴²

Hazafelé tartván immár egy rövidebb útvonalon érkeztek vissza az Esték székhelyére. Rómából északkelet felé indultak el és a Montefiascone–Bolsena–Siena–Firenze–Bologna–Ferrara utat használták.⁴³ A Magyar Királyság és a Ferrara közti útvonalról nem tesz említést forrásunk, mindössze csak azt közli, hogy Velence irányába indultak.⁴⁴ Rendelkezésünkre áll azonban Estei Hippolit bíboros, egri püspök számadáskönyve, mely alapján E. Kovács Péter összeállította

einer Pilgerfahrt. München, 2007. 63.); Einsiedelnt több mint 130 ezren keresték fel 1466-ban (*Walter Pözl: Volksfrömmigkeit. In: Handbuch der bayerischen Kirchengeschichte. I/1–2. Hrsg. Walter Brandmüller. St. Ottilien, 1999. 1068.*).

38 *L. Pastor: i. m. 458–459.; U. Ritterfeld: i. m. 2. 287. (1696. jegyzet) és a 151. ábra; A. Vittorelli: i. m. 318–319.*

39 *F. Banfi: Romei ungheresi i. m. 504–505.*

40 *I. m. 504.*

41 *Bálint Sándor–Barna Gábor: Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Bp. 1994. 34–35.; Pásztor L.: i. m. 124–125. – Megjegyzendő, hogy Újlaki 1449. évi kérvénye itt – Schuller munkája alapján – tévesen 1479-es évszámmal szerepel, vö. *R. Schuller: i. m. 319.**

42 Az útvonal meghatározásához ld. *Csukovits E.: Középkori magyar zarándokok i. m. 117.*

43 *I. h.*

44 *F. Banfi: Romei ungheresi i. m. 504.*

a főpap 1520. évi ferrarai utazásának itineráriumát.⁴⁵ A kardinális eszerint az Óvár (Mosonmagyarórvár)–Bruck (an der Leitha)–Bécsújhely (Wienerneustadt)–Friesach–Sankt Veit–Feldkirch–Villach útvonalon haladt. Az út egyik legnagyobb megpróbáltatásokkal járó része várt itt az utazóra, hiszen a Semmering-hágón keltek át az Alpokon. Az itáliai útszakaszon Ferraráig a következő városokat érintette a bíboros és népes kísérete: Tarvisio, Ponte, Venzona, San Daniel, San Vito, Motta, Treviso, Padova, Rovigo, Francolino. E jelentős utat használták egészen Padováig a Velencébe igyekvő kereskedők is, így sok esetben „Venediger Strasse”-ként említik a források. Az útvonalon közlekedő nagyszámú magyar peregrinus és kereskedő miatt a 15. században pedig már általánosan „magyar út”-nak (*Ungarweg*) nevezték.⁴⁶ E mellett egy másik útvonalat is igénybe vehettek a Velence felé utazók. Ez a mai Szlovénia területén áthaladva Görznel érte el Itáliát.⁴⁷ Ezen az útvonalon haladt többek közt Corvin János és kísérete a loretoi kegyhelyre 1502-ben.⁴⁸ Az ismertetett szárazföldi útvonalakon kívül azonban vízi utat is igénybe vehettek az Itáliába igyekvők. A velencei diplomaták, illetőleg a Serenissima Signoriához delegált magyar követek az esetek döntő többségében Zengben hajóra szálltak és az Adriai-tengeren érték el a Lagúnák városát.⁴⁹ Vajon melyik útvonalon utazott Újlaki és kísérete Itáliába?

A csapat hazaindulása kapcsán a krónikás feljegyezte, hogy a ferrarai *Lacus-scuro* hídnál szálltak a velenceiek által küldött díszgondolákra (*bucintoro*) és Velence felé vették az irányt.⁵⁰ E körülmények ismeretében bizonyosnak tekinthető, hogy a király a Pó folyón (folyásirányba) hajózva érte el a tengert. Ezt követően vélhetőleg – a part mentén haladva – Velencébe érkeztek, s onnét indultak Magyarországra. Az odaút során is a tengeren kelhettek át. Ezt erősíti az a tény is, hogy a bosnyák király állandó rezidenciáját Újllakon rendezte be, s emellett egyik kedvelt mellékrezidenciáján, a Kőrös megyei Raholcán tartózkodott többnyire az 1470-es években.⁵¹ Ezek alapján kézenfekvőnek tűnik (bármelyik

45 E. Kovács Péter: Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon). *Történelmi Szemle* 32(1990) 101–127.

46 I. m. 107–108.

47 Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. *Századok* 63–64(1929–1930) 143.

48 Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János (1473–1504). Bp. 1894. (Elektronikus változatát használtam: Arcanum DVD Könyvtár III. DVD ROM).

49 Fedeles Tamás: Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526). *Levéltári Közlemények* 78(2007) 2. sz. 63.

50 „Et se ne andò verso la Citade di Vinesia [...] al ponte di Lacus-scuro del ferrarexe a montare in bucintoro del Signore” – F. Banfi: *Romei ungheresi* i. m. 505.

51 A. Kubinyi: Residenz- und Herrschaftsbildung i. m. 439–441.; *Uő*: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. In: A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei. 2. 1991. Szerk. Törőcsik Zoltán. Tapolca, 1992. 214–215. – Az újllaki rezidenciára és épületeire ld. Željko Tomičić: Regensburg – Budim – Ilok. *Kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe*. Regensburg – Buda – Ilok. Spätmittelalterliche Ofenkacheln vom Hof der Fürsten von Ilok. – Bestätigung der Beziehungen zwischen Ilok und Europa. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 21(2004) 1. sz. 143–176.; a raholcai várra és palotára ld. Mladen Radić – Zvonko Bojčić: *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek, 2004. (A kötet ismeretét Szende Katalinnak köszönöm.).

helyről indult is), hogy az Itáliába igyekvő zarándokcsoport a legrövidebb utat választva Szlavónián keresztül közelítette meg a zenggi kikötőt. Újlaki tengeri utazását egy további körülmény is indokoltta tehette, jelesül betegsége. Az idézett ferrarai mű is megemlíti, hogy a 70 éves király köszvényben szenvedett és beteges volt.⁵² Antonio Bonfini „tizedeiben” szintén feljegyezte az idős király betegségét, s – talán kissé túlzónak tekinthető – tudósítása szerint egy alkalommal maga Mátyás király igyekezett szenvedésein enyhíteni, amikor lábujjait kenőccsel kente be.⁵³ Vélhetőleg azonban a király csak szűk kíséretével utazott hajón, melyet mindenekelőtt az ajándékba vitt 40 ló és a király által az itáliai utazás során használt díszes kocsit indokol.⁵⁴ Újlaki familiárisainak többsége tehát szárazföldi úton haladhatott, s Krajna, majd Görz területén áthaladva érkeztek Friaulba, végül Velencében csatlakozhattak dominusukhoz. Hasonlóképpen a part mentén követte lovas kísérete, midőn a Ferrara és Ravenna közti út első kis szakaszát – vélhetőleg szintén a Pón – hajón tette meg.⁵⁵

A zarándoklat legnagyobb részét azonban szárazföldön kellett teljesítenie az idős, s mint láttuk, ízületi betegségben szenvedő királynak. A hosszú utazás során viszonylagos kényelmét egy fémveretekkel díszített, négylovas kocsit biztosította.⁵⁶

Ami az utazás időtartamát, illetőleg gyorsaságát illeti, forrásaink jellegéből adódóan csak megközelítő rekonstrukcióra vállalkozhatunk. Az odaút alkalmával Miklós király február 21-én éjszaka érkezett kíséretével Ferrarába, majd 23-án indult tovább.⁵⁷ A peregrinációval kapcsolatos következő ismert dátum március 20. Ekkor már Rómában tartózkodott Újlaki, ugyanis e napon nyújtotta be folyamodványait.⁵⁸ Április 5-én érkezett ismét Ferrarába, ahonnét két nap múlva indult tovább.⁵⁹ A fenti adatok alapján azt láthatjuk, hogy az itáliai kegyhelyek felkeresésére – természetesen az utazással együtt – összesen 46 napot fordított. Kérdéses, hogy az Esték székhelye és az utazás kiindulópontja – azaz saját rezidenciája – közötti út megtétele hány napot vett igénybe. Minthogy, sajnos, sem az indulás, sem pedig a hazaérkezés időpontját nem ismerjük, ismételten analógiákra vagyunk utalva.

A Ferrara és Velence közti utazás időtartamának meghatározásához Aragóniai Beatrix 1476. évi útja szolgál támpontul. Miután közel egy hetet töltött Mátyás király arája nővérénél és sógoránál a hercegi udvarban, október 21-én hagyta el népes kíséretével a várost. Nem tudjuk, hogy mikor érkeztek Velencé-

52 „perchè era vecchio di anni 70, et gotoso et amaladizo” – *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 504. – Újlaki már régóta betegeskedett. Talán súlyosbodó állapotával indokolható 1471 februárjában tett végrendelete is (MOL DL 17 162.). Ezt követően azonban valamelyest visszanyerte egészségét és egészen 1477-ig élt.

53 *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tizedei. Bp. 1995. 868. (4. 7. 75.)

54 *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 504–505.

55 I. m. 504.

56 I. h.

57 I. h.

58 ASV Reg. Suppl. 716. 76r–78v.; MREV III. N° 375–376.

59 *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 505.

be, de október 29-én már továbbindultak Trevisóba.⁶⁰ E szárazföldi útvonalon, mely Rovigo és Choggia érintésével futott Velencébe, haladhatott Újlaki kíséretének egy része is. Amennyiben az átlagos középkori napi menetteljesítményt vesszük alapul, úgy a sík terepen vezető közel 100 km-es utat (lovakkal, kocsikkal) három nap alatt teljesíthették.⁶¹ Ennél mindenképpen gyorsabb lehetett a hajóút, melyet akár egyetlen nap alatt is megtehettek. A Velence és Zengg kikötője közti tengeri utazás mintegy két napot vehetett igénybe, amint azt II. Ulászló hitvesének, Candalei Annának 1502. évi utazása is alátámasztja.⁶² A leendő magyar királyné népes kíséretével Zenggből indulva szeptember 5-én érkezett Zágrábra, azaz 12 nap alatt teljesítette a szakaszt. A légvonalban mintegy 125 km-es, hegyvidéken átvezető szakaszon természetesen csökkent a menetteljesítmény, mindemellett azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy például Modrusban tovább időztek.⁶³

A Zágráb és Újlak közötti távolságot már viszonylag pontosabban megállapíthatjuk, ugyanis ismerjük a Szerémséget Zágrábbal összekötő középkori útnyomvonalát.⁶⁴ Újlak az említett úttól északkeleti irányba helyezkedett el, így vélhetőleg Ataknál érték el azt. Természetesen a nyomvonal ismerete ellenére is csak megközelítőleg tudjuk az út hosszát kiszámítani, hiszen az ismert állomások közti távolságot ezúttal is csak légvonalban tudjuk mérni.⁶⁵ Eszerint az Újlak–Atak–Diakó–Nevna–Pozsegavár–Fejérkő–Velike–Sziszek–Csicsán–Zágráb szakasz mintegy 285 km-t tett ki. Az út során, a domborzati viszonyokból adódóan, mindenképpen lassabb haladással számolhatunk, így 20–25 kilométeres napi átlagot vehetünk.⁶⁶ Ezek alapján tehát 11–14 napot, azaz megközelítőleg két hetet számolhatunk e szakaszra.

Számításainkat összefoglalva azt mondhatjuk, hogy minimálisan közel 30 napra volt szüksége Miklós királynak és szűkebb kíséretének, hogy Ferrarába érjen. Így tehát január közepe táján kellett útra kelniük, hogy február 21-re Ferrarába érkezhessenek. Mindent összevetve tehát – korántsem egzakt kalkulációk alapján – az utazás időtartamát megközelítőleg 106 napban határozhatjuk meg.

60 *Berzeviczy Albert*: Beatrix királyné (1457–1508). Bp. 1908. (Elektronikus változatát használtam: Arcanum DVD Könyvtár III. DVD ROM).

61 A szekerekkel közlekedő kereskedők átlagos napi teljesítménye 30–45 km lehetett, ld. *Norbert Ohler*: *Reisen im Mittelalter*. Stuttgart, 1986. 138–144. (számos példával) és *N. Ohler*: *Pilgerstab* i. m. 135. Estei Hippolit és kísérete sík terepen 35–40 km-es átlagot teljesített, ld. *E. Kovács P.*: i. m. 108.

62 1502. aug. 21-én szálltak hajóra Velencében, majd 23-án kötöttek ki Zengben, ld. *Wenzel Gusztáv*: II. Ulászló magyar és cseh király házassága. *Századok* 11(1877) 749.

63 A kíséretében tartózkodó Frangepán Bernát gróf fennhatósága alatt álló városról van szó, ahol illő fogadtatásban részesítették, ld. *Wenzel G.*: i. m. 751.

64 *Történelmi világtalasz*. Bp. 1991. 114–115.

65 A mérést a következő munka alapján végeztem: *Engel Pál*: Magyarország a középkor végén. Bp. 2001. CD ROM.

66 Estei Hippolit hegyvidéki szakaszokon teljesített napi átlagának analógiája alapján, vö. *E. Kovács P.*: i. m. 108.

A kíséret

A zárandoklatra igyekvők útra kelhettek egyénileg és csoportosan egyaránt. A középkor évszázadaiban a legtöbb esetben mégis kisebb-nagyobb zárandokcsoportokról maradtak fenn információk. Magától értetődő, hogy – egy korántsem a közbiztonságáról ismert korszakban – a csoportos utazás a jelentős „kockázatcsökkentő” tényezők közé tartozott. Az azonos útvonalakon haladó, egy területről származók úti céljuktól függetlenül az egyes szakaszokat együtt tették meg. Szívesen csatlakoztak magányos peregrinusok egy-egy kereskedőkaravánhoz is. Természetesen elmaradhatatlan volt a kisebb-nagyobb létszámú kíséret az uralkodók, a magas rangú egyházi és világi személyek zárandoklata alkalmával. Ezen esetekben a kíséret legfontosabb célja – az illető személy kényelmének és épségének biztosítása mellett – az illető rangjának, presztízsének láthatóvá tétele, azaz a reprezentáció biztosítása volt. Lássunk néhány példát a különböző rangú személyek kíséretének nagyságára!

A legnagyobb kísérettel természetesen az uralkodók utaztak egy-egy kegyhelyre. Erzsébet anyakirálynőt 1357. évi „Aachfahrt”-ja alkalmával 700 lovas kísérette.⁶⁷ 1433-ban Luxemburgi Zsigmond közel 1500 fős kísérettel utazott a római császárkoronázásra.⁶⁸ A bárók kíséretének létszáma nagyobb szórást mutat. Cillei Ulrik 1430-ban 60 fő társaságában érkezett Compostelába,⁶⁹ míg másfél évtizeddel korábban Lévai Cseh Pétert 24 fő kísérette a galíciai kegyhelyre.⁷⁰ Corvin János a már említett loretoi peregrináción 100 fős kísérettel vett részt.⁷¹ A kutatások alapján úgy látszik, hogy 14–15. századi főpapjainkat 10–40 fő kísérette búcsújárásaik alkalmával.⁷²

Eddigi ismereteink szerint a magyar uralkodók, illetőleg királynék kíséretét leszámítva Újlaki 1475. évi „zárandokcsoportja” volt a legnépesebb. A ferrarai krónikás tudósítása szerint ugyanis 110 fővel érkezett a városba.⁷³ A kíséret létszáma – ahogyan fentebb utaltam rá – ezúttal is elsősorban a királyi címet viselő, óriási vagyonnal rendelkező nagyúr tekintélyét volt hivatva hangsúlyozni. A kíséret valamennyi tagjának azonosítására sajnos nem vállalkozhatunk. Ez mindekelőtt a kútfők jellegéből, pontosabban a bennük rejlő információk mennyiségéből és kvalitásából következik. A rendelkezésünkre álló forrásanyag ugyanis e tekintetben korántsem oly gazdag, mint például Zsigmond 1433. évi római látogatása során keletkezett kérvények esetében. Azonnal hozzá kell tennünk, hogy Zsigmond kíséretéből is „mindössze” 147 személy neve ismert, amely a teljes

67 *Elisabeth Thoemmes*: Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein. Aachen, 1937. 27.

68 *Csukovits Enikő*: Egy nagy utazás résztvevői (Zsigmond római kísérete). In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1988. 18.

69 *Csukovits E.*: Középkori magyar zárandokok i. m. 80.

70 *Kakucs Lajos*: Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon. Bp. 2006. (METEM könyvek 52.) 73.

71 *Pásztor L.*: i. m. 125.

72 *Csukovits E.*: Középkori magyar zárandokok i. m. 110.

73 „cum centodice cavali belissimi” – *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 504.

csoport mintegy 10%-ának felel meg.⁷⁴ A *supplicatió*kban található nevek jelen esetben is csak töredékét képezik a kíséret teljes létszámának. További problémát jelent, hogy egyetlen esettől eltekintve – az általam ismert valamennyi folyamodványt – maga Újlaki Miklós terjesztette be, s ebből adódóan nem dönthető el minden esetben, hogy a kedvezményezett személyesen megjelent-e a Kúriában. Célszerűnek látszik mindenekelőtt egy katalógust készíteni a kérvényekben, illetőleg egyéb forrásokban felbukkanó személyekről.

Az első folyamodványban – melyben szabad gyóntatóválasztást és teljes bűnbocsánatot kért – név szerint említette feleségét: Dorottyát, gyermekeit: Lőrincet, Katalint, Fruzsínát és Orsolyát. Minthogy rajtuk kívül általánosságban ugyanezt kérte meg nem nevezett leányunokája (*neptis videlicet filia filiae*),⁷⁵ valamennyi szolgálója (*omnium domesticorum utriusque sexus*) és familiárisa (*familiarium salubris consiliares*) számára, messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le a névsorból.⁷⁶ Hasonló engedélyeket kért a következő kérvényben vezető familiárisa, Paczmáni Tamás, annak felesége: Márta, valamint gyermekeik: Ferenc, Orsolya, Margit és Matis (?) számára.⁷⁷ Ugyancsak szabad gyóntatóválasztási engedélyért folyamodott veje, Garai Jób és felesége számára.⁷⁸ Gyóntatója (*pro suo confessore*), Marosi Tamás újlaki ferences gvárdián részére olyan felhatalmazást kérvényezett, mely birtokában aggokat (*senices*), tehetetleneket (*debiles*) és nincsteleneket (*nimum pauper homines*) is feloldozhat valamennyi bűnük alól.⁷⁹ Önállóan terjesztette be kérvényeit Isztrói István, Újlaki Miklós kancellárja, így ő biztosan a királlyal utazott.⁸⁰ Az 1475. évi *supplicatió*k benyújtói közt találjuk Miklós király három újlaki várnagyát – Kys Tamást, Bereckzói Lászlót és Zudar Jakabot – is, azonban ők mintegy fél esztendővel később, novemberben jártak Rómában.⁸¹ A kísérethez tartozott Saluteyner Farkas és Benedek, akik kiváltképp a római utazás során tett szolgálataik (*nostro ad curiam Romanam serverunt famulans cum obsequem fidelitas*) jutalmaképpen kapták a németújvári uradalomhoz tartozó Tobaj (*Thobay*) birtokot.⁸²

A felsorolt személyek közül mindössze háromról (Isztróiról és a két Saluteynergől) állíthatjuk forrásaink alapján bizonyosan, hogy részt vettek a zarándoklaton. Újlaki vallásosságát és egészségi állapotát figyelembe véve véleményem szerint nem kétséges, hogy ferences gyóntatója mindvégig mellette volt.

74 Csukovits E.: Egy nagy utazás i. m. 21.

75 Magdolnáról van szó, aki Újlaki Katalin és Maróti Lajos leánya, később Guti Ország László felesége volt, ld. Engel P.: Középkori magyar genealógia i. m. Gútkeled nem 2. tábla: Maróti.

76 ASV Reg. Suppl. 716. 76r–v.

77 Uo. 716. 76v.

78 Uo. 77r.; Újlaki Fruzsina volt Garai Jób hitvese, ld. Engel P.: Középkori magyar genealógia i. m. Dorozsma nem 4. tábla: Garai (nádori ág).

79 ASV Reg. Suppl. 716. 77r.

80 Uo. 716. 201r–v; 718. 175r–v; 719 45r–v.; A. Theiner: i. m. N° 632.

81 „Datum Romae, apud Sanctum Petrum nonarum novembris anno quarto” – tehát 1475. nov. 5. ASV Reg. Suppl. 710. 204r.

82 1476. jún. 25.: MOL DL 100 848. (átírata: MOL DL 101 132.).

Rajtuk kívül nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a királlyal utazott hitvese, Szécsi Dorottya, valamint egyetlen még élő fia, a 15 esztendőes Lőrinc. Az első házasságából származó leányai,⁸³ akik már önálló családban éltek – ami természetesen nem kizáró körülmény –, valamint veje vélhetőleg nem vettek részt az utazáson.

Paczmáni Tamás esetében egyértelműnek tűnik, hogy a vonatkozó kérvényben felsorolt családtagjai nem utaztak az Örök Városba, azonban a várnaggyal kapcsolatban már nem ennyire egyszerű a helyzet. Ő Újlaki vezető familiárisa, mondhatni bizalmasa volt, amit pályafutása kiválóan szemléltet.⁸⁴ Gyermekkorától Miklós udvarában nevelkedett, ahol különböző szolgálatokat látott el. Először apród és kamarás volt, majd nem sokkal később, kiváló szolgálatait követően, ura a tárnoki hivatalt – azaz kincstára kezelését – bízta rá, majd pedig pohárnok lett.⁸⁵ Tekintélyét mutatja, hogy 1471-ben Újlaki testamentumának első számú *executora*, s a fia kiskorúsága idején kormányzó „régens tanács” feje volt.⁸⁶ 1475-ben újlaki várnagy és szlavóniai vicebán, majd palotai várnagy. Miklós halálát követően tovább szolgálta fiát, Lőrincet is, sőt, palotai várnagsága mellett macsói várnagyként is kimutatható.⁸⁷ Ezek alapján tehát éppúgy feltételezhető, hogy *dominus*ával tartott Rómába, mint az, hogy Újlaki legbefolyásosabb embereként ura távollétében annak várait, uradalmait irányította. Talán ez utóbbi mégis valószínűbbnek látszik. Amennyiben feltételezéseim helyesek, a csoport tagjainak így is csupán elenyésző hányadát, alig több mint 5%-át ismerjük.

Húsvét Rómában

Minden kegyhelyen tulajdonképpen állandó koreográfia szerint zajlottak a peregrinusok által végzett cselekmények, melyeket – természetesen sematikusán – a következőképpen vázolhatunk: a kegytemplom(ok) felkeresése, szentmishallgatás, szentgyónás elvégzése, az oltáriszentség vétele, az ereklyék megtekintése,

83 Első felesége Rozgonyi Margit volt, ld. *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m. Újlaki 2. tábla: Újlaki.

84 Személyére ld. *A. Kubinyi*: Die Frage i. m. 380.; *Uő*: A kaposújvári i. m. 25.; *Kálniczky László*: Várnagyok és várkapitányok a Hunyadiak korában. In: Tudományos diákköri füzetek 11. (A XV. OTDK-n díjat nyert dolgozatok). Szerk. Nagy Miklós. Bp. 1982. 75. (21. jegyzet).

85 1458. febr. 24.: „Thome filii Johannis de Paczman, familiaris nostri, que ipse ab etate puericie sue in curia et domo nostra educatus [...] nam cum ad huc puer esset, parvulorum et cubiculariorum nostrarum cetui aggregatus [...] non longe post ad officium thavernicale, ide est conservacionis thesauri nostri per nos eligi mereretur [...] ipsum ab omni officio puerili etati congruo eximentes, in pincernarum nostram elegimus”. A zichi és a vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Kammerer Ernő–Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső. Pest–Bp. 1871–1931., X. N° 2.

86 MOL DL 17 162.

87 Újlakra és (Vár)Palotára: *Horváth Richárd*: A középkori Magyarország várai és azok birtokosai, tisztségviselői 1458–1526. Bp. 2008. (kézirat – ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy munkájába betekintést nyerhettem); Macsóra: MOL DL 100 885.

a kegyhely számára juttatott adományok (*votum*) átadása, búcsúlevél kiállíttatása, zárandokjelvény vásárlása, relikviák szerzése.⁸⁸ Magától értetődően az egyes búcsújáró helyeken más-más részletekkel egészültek ki ezen elemek, s ezek következtében nyerte el minden kegyhely az egyediségét. A Rómába érkező zárandokoknak a számtalan csodálatos templomban őrzött megannyi ereklye az ajtótossági lehetőségek tárházát biztosította. E kegyhely sajátossága a hét főbazilika felkeresésének hagyománya volt, mivel azok nyerhettek teljes búcsút, akik megfelelő alkalommal látogatták ezeket. A nem római lakosoknak hagyományosan 15 napon keresztül, napjában legalább egy alkalommal kellett felkeresniük a megnevezett templomokat.⁸⁹

Amint fentebb már szó esett róla, Miklós király március 20-án nyújtotta be kérvényeit a pápai kancellárián. Minthogy 1475-ben ez a nap nagykeddre esett, a zárandoksereg a nagyhetet, s a kereszténység legnagyobb ünnepét, a húsvétot biztosan az Urbsban töltötte.⁹⁰ A húsvét ünnepe vonzotta egyébként a legtöbb középkori zárandokot Rómába, így a magyarokat is.⁹¹ Nyilvánvalóan Újlaki is kifejezetten a feltámadás ünnepét kívánta a városban tölteni, s ehhez igazította az indulás időpontját.⁹² A bazilikák végiglátogatása miatt biztosan korábban érkeztek, s így részt vehettek a nagyböjti időszak egyik kiemelkedő eseményén, a virágvasárnapi körmeneten is.⁹³

Római programjának fontos eseményét képezte a pápai audiencia. Ekkor adta át vélhetőleg a pápa számára ajándékkul hozott 40 deres paripát.⁹⁴ A pápai kihallgatás a vallásos motívumok mellett diplomáciai szempontból is jelentősnek számított. A Szentatya ugyanis szuverén uralkodóknak kijáró pompával fogadta, amint az eseményről készült freskón látható. A kép egyúttal azt is bizonyossá teszi, hogy IV. Sixtus számára is jelentős eseménynek számított Bosznia királyának látogatása, hiszen a nápolyi és a dán uralkodó, valamint a ciprusi királynő pápai fogadásához hasonlóan e jelenetet is megörökítették.⁹⁵

A római Szentlélek ispotály (*Ospedale S. Spirito in Sassia*) egyik nagytermének (*Sala Lancisi*) északi falán lévő freskói között található mindmáig az Újlaki

88 P. A. Sigal: i. m. 79–88.

89 A hét főtemplom a következő: Szent Péter, Szent Pál, Szent János, Havasboldogasszony, Jeruzsálemi Szentkereszt, Szent Lőrinc, Szent Sebestyén, ld. *Bálint S.–Barna G.*: i. m. 32.

90 1475-ben húsvét vasárnap márc. 26-ra esett, vö. *Szentpétery Imre*: Oklevéltani naptár. Bp. 1912. 66.

91 *Csukovits E.*: Középkori magyar zárandokok i. m. 128–130.

92 Bár ennek némileg ellentmond, hogy az odaút alkalmával Ferrarában nem tudtak érkezéséről: „Et non gli andòil Duca Hercole, ni persona alcuna incontra perchè inproviso, che non se sciapeva, venne.” *F. Banfi*: Rómei ungheresi i. m. 504.

93 A körmenetekre ld. *Fedele Tamás*: Vallásos áhítat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői. *Aetas* 22(2007) 3. sz. 59–82.

94 *F. Banfi*: Rómei ungheresi i. m. 504.

95 Az ispotály freskóira, a képek felirataira ld. *Heinrich Brockhaus*: Das Hospital S. Spirito zu Rom im 15. Jahrhundert. *Repertorium für Kunstwissenschaft* 7(1884) 439–445., 479–501., különösen: 486–487. – A terem képprogramjának schemájára ld. *U. Ritzerfeld*: i. m. 151. ábra.

római peregrinációját megörökítő alkotás. A falkép egy eleddig ismeretlen umbriai művész munkája az 1479 és 1484 közötti évekből. A trónuson ülő, tiarát és palástot viselő pápa balján két bíboros ülő, míg jobb oldalt mögötte, négy klerikus álló alakja látható. A pápa előtt a koronát viselő Miklós király,⁹⁶ mögötte pedig kíséretének tagjai tűnnek fel. A pápai áldást a király imára kulcsolt kézzel, térdre ereszkedve fogadja.⁹⁷ A kép eredeti – Bartolomeo Platina által megfogalmazott – felirata szerint Bosznia és Vlachia⁹⁸ királya éltes korában Rómába érkezett az apostolok küszöbéhez, ahol Sixtus pápa lábait megcsókolta,⁹⁹ s teljes lélekkel alázatos hódolatát fejezte ki.¹⁰⁰

Feltételezhető – bár adatokkal nem tudjuk alátámasztani –, hogy Újlaki Kapisztrán János kanonizációs procedúráját is megpróbálta előmozdítani a Kúriánál.¹⁰¹ Talán erre következtethetünk a pápa által jóváhagyott egyik folyamodványából is. A 30 évre szóló pápai engedély értelmében azok a hívek, akik karácsony és Péter Pál ünnepén felkeresték az újlaki Szűz Mária ferences kolostort, illetőleg a Szent Péter és Pál plébániatemplomot teljes feloldozást nyerhettek.¹⁰²

Nem tudjuk, hogy Újlaki a Szentatyán kívül kikkel találkozott római időzése során, így csak feltételezhetjük, hogy felkereste az egységes Bosznia utolsó királyának, Tamásnak az özvegyét. Katalin királyné ugyanis királyságuk elfoglalását követően Rómába menekült, s 1478. évi haláláig pápai évjárdékból

96 Vélhetőleg az egykori királyi koronára vonatkozik egy Újlaki Lőrinc által kiállított oklevél (1502) következő szakasza: „illam coronam nostram ex auro factam et Margaritis et lapidibus preciosis ornata” – Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény 237 917.

97 A freskó fekete-fehér reprodukciója: *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 507.

98 Itt nyilván elírásról van szó. Kubinyi András véleménye szerint Vlachia helyett Szlavóniának kellett volna szerepelni, minthogy adatokkal igazolható, hogy Újlaki esetenként Szlavónia királyának nevezte magát, vö. *Kubinyi A.*: Magyarok i. m.

99 A pápai audienciák során a Szentatya jobb lábbelijére hímzett keresztet illették ajkaikkal a hódolatukat kifejezők. Erről is beszámol Arnold von Harff lovag, akit 1497-ben fogadott római peregrinációja során VI. Sándor pápa: „Dabei streckte der Papst seinen rechten Fuß hervor, auf dem ein sehr prächtiges Kreuz gestickt war, das ich küssen musste.” Rom – Jerusalem – Santiago. Das Pilgertagebuch des Ritters Arnold von Harff (1496–1498). Hrsg. Helmut Brall-Tuchel-Folker Reichert. Köln–Weimar–Wien, 2007. 63.

100 „Bossinae quoque Rex ac Valachie, licet aetate gravis senioque confectus, ad visenda apostolorum limina Romam tandem appulsus, Sixtum Pont. Max. exosculatis eius pedibus, maxima animi submissione adorat.” A kórház 1599. évi felújítását követően a felirat a következőképpen változott meg: „Bossinae quoque Rex ac Valachie, licet gravis annis et senio confectus esset, ad visenda Apostolorum Limina veniens, Sixtum Pont. Max. exosculatis eius pedibus supplex edorat”. A ma is olvasható feliratot Luca Holstein készítette: „BOSNIAE ET VALACHIAE REX LICET SENIO CONFECTVS APOSTOLRVM LIMINA VISIT ET SIXTVM IV SVBMISSEE VENERATVR”, vö. *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 509–510.; *Uő*: Ricordi ungheresi i. m. 150–151.

101 Kapisztrán középkori szenttéavatási procedúráira ld. *Stanko Andrić*: The Miracles of. St. John Capistran. Bp. 2000. 83–191.

102 ASV Reg. Suppl. 77v–78r.

tartotta fenn udvarát.¹⁰³ Az a feltételezés azonban, nézetem szerint, teljesen kizárható, hogy Újlaki a királynéval kívánta volna megerősíttetni boszniai királyságát.¹⁰⁴

A király kísérete húsvétvasárnapot követően azonnal útra kelt,¹⁰⁵ hiszen tudjuk, hogy április 5-én már Ferrarába érkeztek, s útközben Firenzében is megálltak.

A hazatérés

A visszaút során – amint utaltam rá – Firenzében is időzött a király. Jóllehet a Mediciekkel való találkozásról eddig nem ismertek közvetlen források, az esemény ennek ellenére valószínűsíthető. A firenzei tartózkodás bizonyítéka az Annunziata templom falán egykoron látható volt, Újlakit ábrázoló fogadalmi képmás.¹⁰⁶ A templomok látogatása mellett a művészetek, mindenekelőtt az építészet iránt érdeklődő Újlaki bizonyára megtekintette a Mediciek palotáját is.

Az odaúttal ellentétben ezúttal jól megszervezték a király ferrarai fogadását. Ercole d'Este őrgróf emberei és a polgárok élén a város előtt fogadták az illusztris vendéget, majd a gondosan előkészített, pompás szállásra kísérték. Kétnapos ferrarai tartózkodása alatt Újlaki kifejezett kérésére végiglátogatták a város palotáit és díszkertjeit. A krónika külön kiemelte az Esték által emeltetett két reneszánsz városi palotát, a *Schifanoiát* és a *Palazzo Paradisót*, amelyeket az őrgróf testvérei használtak.¹⁰⁷ Különösen a *Schifanoia* kétszintes épülete lehetett lenyűgöző. Falait Francesco della Cossa és Cosmè Tura 1460 és 1470 között készített freskói díszítették.¹⁰⁸ A látottak olyannyira megnyerték a király tetszését, hogy három ferrarai építőmestert azonnal szerződtetett. Ugyancsak feljegyezte

103 *Ludwig von Thallóczy*: Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter. München–Leipzig, 1914. 110. – Az Ara Coeli templomban temették el. Síremlékének rajzát és sírfeliratát közli: *Vjekoslav Klaić*: Povijest Hrvata. IV. Zagreb, 1988. 56.

104 *Margalits Ede*: Horvát történelmi repertórium. II. Bp. 1902. 602., vö. *Gróf Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon. XI. Pest, 1855. N° 538.

105 Kancellárja, Isztróci István ezúttal nem tartott a kísérettel. Ő Rómában maradt, mivel emberölés vádja alól kellett tisztáznia magát. Ismerjük kérvényeit ápr. 21-ről, valamint máj. 2-ről (ASV Reg. Suppl. 718. 175v; 719. 45v.). Minden bizonnyal Rómában tartózkodott még 1475. jún. 6-án is, amikor egy ügyben pápai megbízást kapott egyik pécsi kanonoktársával, ld. *Dr. Czaich Á. Gilbert*: Regesták a római Dataria-levéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből. Történelmi Tár 1899. 11. Isztróira ld. *Fedeles Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) 383–384. (N° 161.).

106 *F. Banfi*: Ricordi ungheresi i. m. 66–67. Ugyancsak a templom falait díszítette Ozorai Pipo, Hunyadi János és Mátyás király képmása, ld. i. h.

107 *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 505. A palotákról (további irodalommal) ld. *Gregor Scherf*: Giovanni Battista Aleotti (1546–1636): „architetto Mathematico” der Este und der Pápste in Ferrara. Marburg, 1998. 158.

108 *Peter Burke*: Az olasz reneszánsz. Bp. 1999. 119.; *Italianische Malerei. Die Meisterwerke vom 14. bis zum 20. Jahrhundert. Texte und Bildrecherche*: Stefano Zuffi–Francesca Castria. Köln, 1998. 78., 80.; *Aby M. Warburg*: Itáliai művészet és nemzetközi asztrológia a ferrarai Palazzo

Caleffini, hogy később azzal az utasítással küldte embereit Ferrarába, hogy vásároljanak számára.¹⁰⁹ Feltételezésem szerint a fentebb említett három újlaki várnagy többek közt e megbízás teljesítésére érkezett Itáliába ugyanazon év őszén.¹¹⁰

Újlaki az ájtatossági gyakorlatok mellett tehát arra is gondot fordított, hogy kiváló itáliai építőmestereket fogadjon szolgálatába. Fontos volt ugyanis számára, hogy királyi tekintélyének – és minden bizonnyal ízlésének – megfelelően alakíttassa át várait, kastélyait. Nyilván – az esztétikai élményeken túl – azért tekintette meg az Esték – s feltehetőleg a Mediciek – palotáit, kertjeit, mivel saját rezidenciája átépítése során a látott építészeti, térrendezési elemek mintául szolgálhattak. A látottak kivitelezésében pedig a ferrarai építőművészek lehettek leginkább segítségére. Hazatértét követően immár megkezdődhetnek az újlaki és a raholcai építkezések, azonban a paloták befejezése már fiára maradt.¹¹¹

TAMÁS FEDELES

“BOSNIAE [...] REX [...] APOSTOLORUM LIMINA VISIT”

THE PILGRIMAGE OF MIKLÓS ÚJLAKI TO ROME IN 1475

The analysis of personal piety of medieval man is an important part of researches of Hungarian church, cultural and social history. Particularly, those researches can further improve our knowledge, which deal with the religious life of the laymen. Among others, studies presenting the personal devotion of some aristocrats, noblemen and commoners can give an adequate starting point for a future and complex analysis of medieval laymen's piety. The present study follows this track and describes the pilgrimage of the most well-known baron of the 15th century and Bosnian king from 1471, i.e. Miklós Újlaki's pilgrimage to Rome in the Holy Year 1475.

The illustration of the peregrination is based on two types of sources. Regarding the written sources, the most valuable pieces are the supplications submitted by Újlaki in Rome at the Papal Chancellery, and the papal bulls issued out for the Bosnian king. Moreover, the chronicle of Ferrara is also very important, which was written by Ugo Caleffini, notary of the town. Two contemporary paintings depicted the Italian journey of King Nicholas. A fresco can be seen up to the present day at the Hospital of the Holy Spirit in Rome that illustrates the Bosnian king and his retinue as Pope Sixtus IV was receiving them. Unfortunately, by time that fresco has dilapidated in Florence, which depicted Újlaki as well, therefore today we can know about its existence only from some records.

While retracing the route of the journey, the following statements can be made. King Nicholas and his populous retinue left his residence of Syrmia in January of 1475,

---

Schifanoiában. In: MNHMOΣYNH. Aby M. Warburg válogatott tanulmányai. Szerk. Széphelyi F. György. Bp. 1995. 193–213. (A tanulmányra Fehér Ildikó hívta fel figyelmem, amit ezúton is köszönök.)

109 *F. Banfi*: Romei ungheresi i. m. 505.

110 ASV Reg. Suppl. 710. 204r.

111 Az újlaki és a raholcai középkori rezidenciák feltárási munkálataira ld. *Ž. Tomičić*: i. m.; *M. Radić–Z. Bojčić*: i. m. Újlaki Lőrinc egy 1477. aug. 8-án kelt oklevelében már néhaiként (*condam*) említi apját, ld. MOL DL 100 885.

and after touching Zagreb he reached the port of Zengg. They landed at Venice, then they got to the shrine of Loreto after having touched Ferrara and Ravenna. The group of the pilgrims headed towards Rome from Loreto, they spent there the Easter holidays, and then they got to Venice after touching Florence, Bologna and Ferrara. They returned to Újlak from the Adrian port town on the mentioned route. According to the available data, the time of the route lasted approximately 106 days.

The king arrived in Italy accompanied by 110 cavalymen, and the chronicle of Ferrara confirms this, as well. Unfortunately, due to the sporadic data, only a few members of his retinue could be identified. In all probability, the wife of Újlaki, Dorottya Szécsi, and their son, Lőrinc travelled together with Újlaki. In addition, the following people were there in his retinue: the canon and the king's chancellor István Isztrói, the Franciscan friar and the king's confessor Tamás Marosi, and his two familiars: Farkas and Benedek Saluteyner.

The pilgrim group must have spent the Holy Week and the Easter holidays in the Eternal City in the jubilee year. Naturally, besides the exercises of piety, the applications were submitted, too. Also the pope received the king, and perhaps king Nicholas attempted to foster the canonization process of János Kapisztrán during the negotiations. For lack of data, we can only presume that he met the widow of the last king of the medieval homogeneous Bosnia, Katalin, who lived in Rome.

Apart from the spiritual content, the peregrination had its profane returns as well. We know that while returning home King Nicholas visited the palaces of the Estes pleasure garden, fountains, and he was fascinated by them. He engaged three architects from Ferrara, and it is also known that he sent his familiars to Italy in the fall of 1445, probably for the purpose of purchasing. The given data and the results of the excavations in Újlak and Ráholca in the last few years lead us to conclude rightly that Miklós Újlaki was the one who started to put the reconstructions of the residences in action, what was however finished by his son.